

Oorspronkelijk gepubliceerd in de Misjpoje jaargang 18 – 2005 nummer 2

I.B. van Creveld

Ter herinnering

Belinfante in Den Haag *

Het begin van de joodse gemeenschap in Den Haag ligt midden in de 17e eeuw, toen vertegenwoordigers van de in Amsterdam wonende Portugese kooplieden zich in Den Haag vestigden. Omstreeks 1675 gingen de rijkste Amsterdamse sefardiem (= joden uit Spanje en Portugal) in Den Haag wonen, om dichterbij het Hof te wonen. Toen vestigden zich daar de families Pereira, Machado, De Pinto, Teixeira, Lopes Suasso, Henriques, Duarte. Zij kochten panden in de Hofbuurt, rond het Voorhout en de Vijverberg, waardoor daar een Portugees-joods centrum ontstond. De nieuwkomers brachten hun eigen dienstpersoneel mee, voornamelijk berooide asjkenaziem (= joden uit Midden- en Oost-Europa). Deze asjkenaziem betrokken de veel goed-kopere woningen rond de Nieuwe Kerk aan het Spui, in het havenkwartier.

■ Zodoende ontstond in het centrum van Die Haghe een tweede joods wooncentrum, specifiek van de asjkenaziem. Daar vestigden zich ook de uit Polen afkomstige joden, Tobias Magnus, Züsskind Pos (= Alexander Polak), Abraham Boas, die in het algemeen wat kapitaal-krachtiger waren dan de uit Duitsland afkomstige asjkenaziem. Zij leverden de sjochet (= rituele beestensnijder) en zorgden voor een sjoel (synagoge) en een begraafplaats. De aanwas van de asjkenazische gemeente was vrij groot, mede door de aantrekkingskracht van de mecenas en filantroop Boas. De veel rijkere sefardische gemeente van Den Haag (de Portugees-joodse Natie) kreeg slechts incidenteel uitbreiding. Zo vestigde zich hier in het midden van de 18e eeuw de sefardische familie Belinfante, een eeuw na de eerste vestiging van sefardiem. In dit artikel wordt ingegaan op de grote rol die deze familie ging spelen in het bestuur van de sefardische gemeente, op haar belang voor de asjkenaziem en voor het algemeen belang.

Een stukje voorgeschiedenis van de familie Belinfante

De periode van het Moorse Rijk, van 711 tot halverwege de 14e eeuw, was de 'gouden eeuw' van de Spaanse joden. De mohammedanen lieten joden en christenen namelijk vrij in de uitoefening van hun godsdienst en zij verleenden hen een grote mate van autonomie betreffende rechtspraak en belastingen. De joodse beschaving, gegrond op thora en talmoed, leverde in die periode een groot aantal dichtwerken en filosofische producties op, die werden samengesteld door mannen met zeer bekende namen. Het ging de joden goed, zij mochten belangrijke posities innemen. Maar het Moorse Rijk werd

geleidelijk aan steeds verder teruggedrongen en in de 14e eeuw werd de macht van de rooms-katholieke kerk in Spanje steeds groter. In Sevilla werden, opgestookt door de biechtvader van de koningin-moeder, eind 14e eeuw alle 23 synagogen verwoest en werden 4000 joden vermoord, de overlevende joden moesten zich laten dopen. Veel andere joodse gemeenten ondergingen hetzelfde lot.

De gedoopte joden, nieuw-christenen genoemd, bleven echter hun jodendom in het geheim trouw. De christenen noemden hen daarom 'marranen' (= zwijnen). Maar als marranen konden de voormalige joden weer hoge posities gaan innemen en konden zij hun zaken voortzetten, hun vaardigheden waren door het doopsel immers niet veranderd. Dat leidde echter tot afgunst en haat en tot vervolging van de nieuw-christenen. In 1480 werd dan ook in Sevilla de eerste rechtbank van de Inquisitie ingesteld om marranen te berechten, waarvan door verraad was gebleken dat zij zich niet geheel hielden aan de voorschriften van de kerk.

Maar de Inquisitie kon alleen christenen berechten, dus langs die weg konden de heersende vorsten Ferdinand en Isabella de joden het land niet uit krijgen. Daarom ondertekenden zij op 31 maart 1492 het 'generale edict inzake uitwijzing van de joden uit Castilië en Aragon'. Dit bevel trof bijna 200.000 joodse mensen. Daarvan emigreerden er toen 100.000 naar Portugal en ongeveer 50.000 naar de joodse centra in Noord-Afrika en rond de Middellandse zee. Door het verdwijnen van de joodse middenstand ging de economie van Spanje achteruit; de grote bloei van eertijds keerde na de verdrijving van de joden niet meer terug.

Aanvankelijk werden de vluchtelingen in Portugal met open armen ontvangen. Maar dat veranderde. Want in 1497 wilde koning Manuel I een Spaanse prinses trouwen en deze stelde als voorwaarde de verdrijving van de joden uit Portugal. Als eerste stap gaf Manuel het bevel, dat de kinderen van 4 tot 14 jaar van hun ouders moesten worden weggenomen, worden gedoopt en in kloosters worden ondergebracht. Toen lieten veel ouders zich dopen om hun kinderen te behouden, ofwel verkozen zij de dood. Twintigduizend joden wilden weg. Hen werd gezegd daartoe naar Lissabon te komen. Echter toen ze daar waren werden ze gezamenlijk gedwongen gedoopt, wat een grote groep nieuw-christenen opleverde. Na enige tijd volgde het alomvattende bevel tot verdrijving van alle joden uit Portugal. Weer lieten velen zich dopen en weer groeide het aantal nieuw-christenen, die in het geheim hun jodendom bewaarden. In 1548 werd ook in Portugal de Inquisitie ingevoerd, die nog strenger was dan in Spanje. Toen begon ook uit Portugal een massale uittocht van marranen, onder andere naar Brazilië waar zij Recife stichtten.

De familie Belinfante

Jozef Cohen Belinfante, nieuw-christen zijnde, wachtte de instelling van de inquisitie niet af, en ging met zijn gezin in 1526 vanuit Lissabon sloop naar Dalmatië op de Balkan. Ongetwijfeld had hij na zijn doop zijn naam veranderd. 'Cohen' geeft immers aan dat hij een nakomeling was van de hogepriester Aaron, dus gerechtigd was in de synagoge als priester op te treden, de priesterzegen uit te spreken. Over een andere Portugese naam is echter niets bekend.

Eenmaal in veiligheid op de Balkan, namen de Belinfantes hun jodendom weer geheel op. Volgens de Jewish Encyclopaedia gingen nakomelingen van Jozef Cohen Belinfante daar officiële functies in de joodse gemeenschap bekleden. Zo werd zijn achterkleinzoon Meïr Cohen Belinfante (4); deze en volgende nummers verwijzen naar het schema op pagina 38) 'sofer' (= schrijver van Hebreeuwse teksten) in Split in Dalmatië. In die stad was de joodse gemeenschap veilig voor de Inquisitie. De joodse kooplieden in Split waren door de bestuurders van het Ottomaanse Rijk zelfs vrijgesteld van het betalen van verblijfsbelasting.

Meïr's zoon Jozef (5) verhuisde van Split naar Belgrado, waar hij 'chazzan' (= voorzanger) werd. De familie woonde daar in het joodse kwartier. Echter in 1688 vielen de Oostenrijkers het joodse kwartier binnen en plunderden het. De meeste joden werden gedeporteerd en als slaven verkocht. Enkele bewoners wisten te ontsnappen, waaronder Meïr Chaim, de zoon van de chazzan, (6) die in 1653 in Belgrado was geboren. Deze Meïr Chaim is omstreeks 1674 getrouwd met Reina Abendanon, met wie hij, voorzover bekend, twee zonen kreeg, Sadic in 1675 en Joseph in 1678.

Meïr Chaim vluchtte met zijn gezin in 1688 van Belgrado naar Amsterdam, waar de jongens opgroeiden. De jongste zoon, Joseph, (7) trad in het huwelijk met Paloma De Mingana. Zij kregen zeker vier zonen, Meïr, Ishak, Salomon en Jacob Raphaël. Meïr trouwde in 1724 met Debora Texeira Tartas. Ishak trouwde met Esther Levy. Salomon trad in 1735 in Den Haag in het huwelijk met Ribca da Silva Solis. Hun oudste dochter, geboren in 1738, kreeg de naam Paloma Salomon (9d). In 1748 kwam ook een dochter, Sara Salomon (9d) ter wereld.

De oudste zoon van Meïr Chaim Cohen Belinfante en Reina Abendanon, Sadic (1675-1750), (7) kreeg een zo goede opleiding dat hij zelfs tot opperrabbin van de stad Amsterdam werd benoemd. Hij trouwde met Ester Lea Persiano met wie hij zes kinderen kreeg, Elijah Hezkia (*1699), Meïr (*1702), Mozes (*1704), Raphaël, Hanna (*1708) en Salomon (*1708).

Elijah Hezkia (8a) trouwde in 1724 met de uit Brussel afkomstige Rachel Da Costa. Zij kregen twee zoons (9b), Sadic en Isaac. Sadic ging met zijn ouders in Londen wonen, waar hij in 1804 overleed. Maar niet alleen Elijah Hezkia verliet Nederland. Een neef van hem, ook een Belinfante, ging als chazzan naar Barbados, andere neven en achterneven vertrokken naar Jamaica en naar Curacao, weer anderen volgden Menasseh ben Israël naar Engeland. Zo verspreidden de Belinfantes, een grote familie, zich over de wereld.

Elijah Hizkia's zoon Isaac Cohen Belinfante (9a), geboren in 1725, bleef in Amsterdam en trouwde daar in 1743 met Ester Sarucco. Hij verdiende de kost als zakenman en mocht af en toe preken in de Snoge (= de synagoge van de Portugese gemeente). Hij hield ook veel van Hebreeuwse poëzie en was zelf een vruchtbaar auteur, zowel in proza als in poëzie. Hij schreef veel in het Hebreeuws en in het Portugees, lofdichten op werk van anderen en ook approbaties, die werden vergezeld van gedichten. Isaac Cohen Belinfante was een groot kenner van Hebreeuwse bibliografie en had zelf ook een uitgebreide bibliotheek. Hij was bovendien uitgever en corrector en stelde een

bibliografisch lexicon samen, een alfabetische opgave van alle Hebreeuwse werken die hij kende. Deze was voorzien van een uitgebreide inhoudsopgave, ook van de boeken in bibliotheken van anderen.

Meïr (8a), een broer van Elijah Hezkia, werd tevens diens zwager, doordat hij trouwde met Hanna Da Costa, een zuster van Elijah Hezkia's vrouw Rachel. Broer Salomon van Elijah, en Meïr trouwde in 1732 met Esther Dias Pereira. In 1748 kregen zij een zoon Aron (9c). Een andere broer, Mozes * 1704) (8a), trouwde in 1727 in Amsterdam met Sara Guerman, met wie hij eerst twee dochters, Ester en Ribca kreeg, die jong overleden, daarna in 1732 een zoon Sadic (9a), vervolgens Hanna, Abraham en Salomon.

Belinfantes vestigen zich in Den Haag

Mozes Cohen Belinfante (8a) en zijn vrouw Sara Guerman vestigden zich in Den Haag waar zij lid werden van de Portugese (sefardische) gemeente, die toen 250 leden telde. De asjkenazische zustergemeente had toen ongeveer 300 leden. Hun oudste zoon Sadic (of Tsadiëk) (9b) groeide op in Londen bij zijn oom Elijah Hezkia. (8a) Hij kwam in 1760 naar Den Haag, toen zijn ouders zich daar vestigden. Daar ont-plooidde hij pedagogische activiteiten. In die kwaliteit werd hij ook benoemd tot hoofd van de godsdienstschool. Deze was gevestigd in de Stads-armenschool, die in 1728 door Burgemeesteren was opgericht in een slop van de Voldersgracht.

Op 15 juni 1760 trouwde Tsadiëk in Den Haag met zijn zes jaar jongere nicht Paloma (Salomon) Cohenet Belinfante (9d). Dat huwelijk van Tsadiëk en Paloma was uitermate vruchtbaar. Zij kregen negen kinderen, waarvan er zeven in leven bleven, Mozes, Salomon, Abraham, Sara, Rebecca, Esther en Jacob (10a). Na het overlijden in 1783 van Salomo Saruco, de chacham (= opperrabbijn) van de sefardische (= Portugese) gemeente in Den Haag, nam Tsadiëk Cohen Belinfante (9b) het opperrabbinaat waar tot aan zijn overlijden op 31 oktober 1786. Hij werd begraven op het Portugese deel van de begraafplaats aan de Scheveningse weg. Na zijn dood werd te zijner nagedachtenis de kring 'Talmidé Tsadiëk' opgericht. De leden van deze kring vertaalden de Pentateuch en gebedenboeken in het Nederlands, in navolging van wat in Duitsland in de Aufklärung (Verlichting) op instigatie van Mozes Mendelsohn was geschied. Leden van de kring waren onder meer Mozes Cohen Belinfante, twee broers Lopes Suasso, en David van Izak Leon, die later opperrabbijn werd van de sefardische gemeente.

Aron, de in 1748 geboren zoon van Salomon Cohen Belinfante en Sara Guerman (8a), trad in 1774 in Amsterdam in het huwelijk met zijn nicht Sara Salomon C. Belinfante (9d) die ook in 1748 was geboren. Zij was een tien jaar jongere zuster van Paloma, de echtgenote van Aron's neef Tsadiëk. Dus deze twee jongens Cohen Belinfante trouwden met twee zusters Cohen Belinfante, met hun nichten, een verschijnsel dat in de familie Belinfante vaak voorkwam. Ook Aron en Sara Cohen Belinfante (9c) lieten zich niet onbetuigd. De namen van vijf kinderen die zij op de wereld zetten zijn bekend. Bathseba werd geboren in 1773, Rachel in 1776, Salomon in 1779, Abraham in 1783 en Sadic in 1785 (10b). Toch kan worden verondersteld dat ook dit echtpaar, zoals veel andere

echtparen, kinderen op jonge leeftijd of al bij de geboorte heeft verloren. Hun oudste dochter Rachel (10b) trad in 1809 in Amsterdam in het huwelijk met Jacob (10a), de jongste zoon van Tsadiek en Paloma en ging met hem naar zijn woonplaats Den Haag.

Daar vestigde zich in 1841 ook Salomon van Aron Belinfante met zijn vrouw Ester Montanhas en hun vijf in Amsterdam geboren kinderen. Salomon staat te boek als 'boekverkoper' en woonde aan het Voorhout op nr. 225. Daar werden nog drie kinderen geboren. Een van deze acht kinderen, Jozef Cohen Belinfante, geboren in Amsterdam op 26 september 1830, werd aanvankelijk voor de journalistiek, daarna voor het drukkersvak opgeleid. Hij was achtereenvolgens medewerker van het Amsterdamse Handels- en Effectenblad en van de Haagse Courant. Van 1873-'83 was hij hoofdredacteur van het Weekblad voor Israëlieten, daarna werd hij redacteur bij het persbureau Reuter, en sedert 1871 medewerker aan het Paleis van Justitie. Hij schreef 'Kijkjes in de rechtzaal', 'Verhalen ontleend aan de buitenlandse rechtspleging', vertaalde Franse romans en schreef artikelen in verscheidene letterkundige tijdschriften. Ook Sadic (10b), de jongste zoon van Aron en Sara (9c) verhuisde van Amsterdam naar Den Haag. Hij en zijn vrouw Ester Del Valhe zijn beiden op de Portugese begraafplaats aan de Scheveningsweg begraven. Zoon Abraham Aron (10b) tenslotte trouwde met zijn veel oudere nicht Rebecca Belinfante (10a).

Mozes Cohen Belinfante, de patriot

Mozes, de oudste zoon van de sefardische opperrabbijn Tsadiek Cohen Belinfante, werd geboren in Den Haag in 1736 (10a). Hij ging op 14-jarige leeftijd naar Kopenhagen om een studie medicijnen voor te bereiden. Maar zijn vrijzinnige denkbeelden noodzaakten hem al spoedig om naar huis te gaan. Terug in Den Haag gaf hij Franse les om in zijn onderhoud te voorzien. Na de dood van zijn vader werd Mozes Cohen Belinfante, 25 jaar oud, benoemd als diens opvolger aan de Armentschool. Daarnaast richtte hij een 'hoger opvoedingsinstituut' op voor leden van beide joodse gemeenten, de sefardische en de askenazische. In 1781 trouwde hij met de Amsterdamse Sara Monteiro. Mozes Cohen Belinfante, die ook wel wordt aangeduid als M.C.B., streefde er naar dat zijn geloofsgenoten, die door hun Jiddisch of Portugees afgezonderd leefden, de Nederlandse taal zouden gebruiken.

In 1793 verscheen M.C.B.'s eerste pennevrucht, "Geschenk voor de Israëlitische jeugd", met voorstellen voor verbetering van de joodse opvoeding in de geest van de pedagogische vernieuwingen van die periode, de Franse tijd. Na de algehele gelijkstelling van de joden op 2 september 1796 was hij een van de Haagse joden die een dankbrief aan de Nationale Vergadering stuurden. Een paar jaar later richtte hij de vereniging 'Vlijt en Eensgezindheid' op, "om te strekken tot heil van de Bataafsche natie in het algemeen, om patriottische geestdrift op te wekken, voorlezingen te houden en boeken uit te lenen". Als leden van de vereniging worden naast M. Cohen Belinfante en I. Belinfante een groot aantal askenaziem genoemd. Het reglement van deze 'sociëteit' was ondertekend door Is. Jos Polak als president en J. Belinfante als secretaris. Deze stelden een aparte commissie in om het leren van een ambacht onder de joodse jeugd te bevorderen, in het kader van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap'.

M.C.B. werd lid van de joodse patriottenclub Felix Libertate (= Geluk door de Vrijheid) die in Amsterdam was opgericht. Deze was opgericht omdat in Amsterdam, in tegenstelling tot andere steden, de joden geen toegang hadden tot de bestaande patriottische sociëteiten. In Den Haag mocht M.C.B. wel lid worden van de Vaderlandsche Sociëteit en werd hij ingedeeld bij de burgerwacht. Op een vrijdagavond echter werd hij, ondanks een gemaakte afspraak, niet tijdig afgelost, waardoor hij nog op wacht stond toen de sjabbat al was ingegaan. De parnassiem zagen dat als ontheiliging van de sjabbat en Belinfante werd op staande voet ontslagen als hoofd van de Armenschool. In 1809 publiceerde M.C.B. zijn "Aanmoediging aan de Hollandse Israëlieten tot het betreden van de voor hen geopende loopbaan van den krijgsveld". In 1810 verscheen er weer een boekje van hem, uitgegeven door Belinfante & Comp. den 28 van Bloeiemaand 1810. Het werd in 1816 gevolgd door 'Gronden des Geloofs en Zedelijke pligten voor de Israëlieten', dat is geschreven als een vraag- en antwoordspel. Het behandelt uitvoerig de Tien Geboden, ook de boeken van Tenach, de opstanding van de doden, het gebed en de vrije wil. Daarnaast stelde hij ook schoolboekjes samen. Mozes Cohen Belinfante overleed in 1827. Hij werd op Scheveningen begraven.

De jongste broer van Mozes Cohen Belinfante, Jacob (10a), die in 1809 was getrouwd met zijn nicht Rachel (Aron) (10b) en aanvankelijk in Amsterdam bleef wonen, kreeg daar met haar vijf kinderen. De eerste, Hanna, werd geboren in 1811, Jozef Justus in 1813, de tweeling Isaac en Rachel in 1815 en Clara in 1817 (11a). Bij de Volkstelling van 1830 woonde het gezin van Jacob en Rachel Cohen Belinfante in Den Haag, in wijk H no. 88 aan de Denneweg, dus in het oude Portugese centrum. Jacob Cohen Belinfante was verslaggever van de Nationale Vergadering en redigeerde de Nederlandse Staatscourant. Hij had het kennelijk niet slecht, want het gezin had een inwonende dienstbode. Ook Jacob's oudere zuster Sara, die in 1767 was geboren, 17 jaar eerder dan hij, woonde bij hen in. Zij overleed, ongehuwd, op 10 januari 1839.

Lees verder deel 2

Zie stamboom van de familie Belinfante

*) Dit artikel is nog niet helemaal af. De auteur wilde nog wat nader onderzoek doen. Maar het verhaal is naar de mening van de redactie compleet genoeg om als Hommage aan les gepubliceerd te kunnen worden.